

– соціально-економічної (сприяння задоволенню потреб і інтересів клієнтів).

Координаційні здібності необхідні для організації та координування діяльності державних і недержавних структур, служб, що надають соціальну допомогу й здійснюють соціальну підтримку; залучення спонсорів, волонтерів; сприяння створенню і розвитку соціальних інституцій; встановлення контактів і обмін інформацією щодо використання певних технологій у конкретних випадках, накопичення досвіду й обмін ним. Окреме місце в цій діяльності займає взаємодія з обласними координаційними радами з питань соціального і правового захисту окремих категорій населення.

Соціальний працівник повинен мати в першу чергу сформовану професійну самосвідомість, психолого-педагогічні якості, необхідні в роботі зі спеціальними групами клієнтів, здатність до самовдосконалення.

Для вирішення професійних питань соціальному працівнику необхідні: індивідуальний підхід до кожної групи клієнтів, креативність, залучення всіх можливостей для вирішення їх проблем.

Забезпечити такі вимоги допоможуть: комунікабельність, красномовність, темперамент, здатність володіти собою, самокритичність, здатність до самоконтролю і самоаналізу тощо.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що робота соціального працівника зі спеціальними групами клієнтів вимагає від останнього безмежного універсальності, який водночас повинен унеможливлувати поверховість у наданні допомоги.

Забезпечити такі вимоги може соціальний працівник, що склався як людина, як громадянин, для якого цінністю є соціально захищене життя людини в суспільстві, незалежно від конкретних умов, що склалися.

Список використаних джерел

1. *Введення у соціальну роботу* : навчальний посібник. – К. : Фенікс, 2001. – 288 с.
2. *Желібо Є. П.* Безпека життєдіяльності : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України I-IV рівнів акредитації / Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний ; за ред. Є. П. Желібо і В. М. Пічі. – К. : Каравела ; Львів : Новий Світ-2000, 2001. – 320 с.
3. *Офіційний веб-сайт* Міністерства охорони здоров'я України. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20130528_7.html.
4. *Офіційний веб-сайт* Державної пенітенціарної служби України. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/>.
5. *Теорії і методи соціальної роботи* : підручник / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – 328 с.

УДК 316.61

Ю.В. Орешета, асистент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ОСОБИСТІТЬ І СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті аналізується сутність та основні підходи до поняття «особистість», «культура» і «соціокультурне середовище». Особистість розглядається як поняття, що створене для відображення соціальної природи людини, розгляду її як суб'єкта соціокультурного життя, що саморозкривається в контексті соціальних відносин, спілкування та предметної діяльності. Соціокультурне середовище є провідним чинником формування особистості.

Ключові слова: особистість, людина, культура, соціокультурне середовище.

В статті аналізується сутність і основні підходи к понятію «личность», «культура» и «социокультурная среда». Личность рассматривается как понятие, которое создано для отображения социальной природы человека, рассмотрения ее как субъекта социокультурной жизни, что самораскрывается

вається в контексті соціальних відносин, спілкування та предметної діяльності. Соціокультурна середовище є головним фактором формування особистості.

Ключеві слова: особистість, людина, культура, соціокультурна середовище.

The content and the main approaches to the notions "personality", "culture" and "sociocultural environment" are analyzed in the article. The personality is studied as the notion that is created for reflection of the individual's social nature, her/his consideration as subject of the sociocultural life who is self-realized in the context of social relations, communication and the object activity. Sociocultural environment is the leading factor of forming the personality.

Key words: personality, a man, culture, sociocultural environment.

Постановка проблеми. Тривалий час наука вивчає і намагається визначити, що ж таке особистість. Психологія, соціологія, філософія, тобто суспільні і природничі науки, намагаються зрозуміти, що ж таке особистість та яким чином впливає те середовище, в якому живе і розвивається людина, на формування особи.

Формування гуманного, демократичного суспільства висуває на перший план проблеми, пов'язані з формуванням всебічно розвинутої особистості, здатної адекватно сприймати зміни в суспільному житті, виявляти свідому активність. Тому зараз дуже актуальним є визначення суті, особливостей та чинників формування особистості.

Метою цієї статті є аналіз сутності та основних підходів до поняття «особистість»; визначення понять «культура» і «соціокультурне середовище» та його вплив на розвиток та формування особистості.

Виклад основного матеріалу. У V ст. до н. е. відбувається антропологічне звернення до проблеми людини в античній філософії, пов'язане з творчістю софістів, які не тільки зберегли успадкований від ранньої філософії цілісний погляд на людину та бачення її як частки природи, але й почали розглядати її в умовах соціокультурного буття.

Однак і нині відсутнє однозначне визначення особистості. В своїх думках розходяться не тільки автори, що працюють у різних напрямках, але й дослідники, що працюють у межах одного підходу. Можна припустити, що це природно, оскільки дуже неоднозначна сама особистість, адже до цього часу незрозуміло, що переважає в людині – біологічне або соціальне. Суспільна свідомість і пануюча ідеологія, тобто соціокультурне середовище, "моделює" особистість. Отже, розвиток і формування особистості залежить від соціокультурного середовища суспільства, яке її оточує, але й опис самої особистості залежить від суспільства, в якому живе та працює автор.

Суперечки про поняття «особистість» та його сутність мають далеко не відсторонене значення, адже при уважному вивченні літератури визначається методологічне значення цієї категорії, а та чи інша її інтерпретація здійснює вплив на вирішення важливих практичних питань [2]. Генеза поняття «особистість» у філософії бере свій початок від часів Нікейського собору, який вирішив спір про Трійцю в догматі єдності особистості: *Unitas in tres personas, una persona in duas naturas*. Тобто поняття «особистості» філософи запозичили із християнського богослов'я [10, с. 201]. Саме в той період це поняття, означаючи, насамперед, трагічну чи ритуальну маску, стало синонімом справжньої природи індивідуума як володаря індивідуальних прав та привілеїв [9, с. 73].

Аналіз існуючих на сьогодні концепцій щодо поняття «особистість» дає можливість чітко виокремити принаймні два основних підходи щодо розуміння цього поняття.

Перший підхід ґрунтується на розмежуванні понять «особистість» та «людина» і носить назву «нормативного» («оціночного»). Відповідно до зазначеного підходу, «особистість» – це поняття, що створене для відображення соціальної природи людини, розгляду її як суб'єкта соціокультурного життя, визначення її як носія індивідуального начала (інтереси, здібності, прагнення, самосвідомість тощо), що саморозкривається в контексті соціальних відносин, спілкування та предметної діяльності [1, с. 369].

Тобто прихильники цього підходу стверджують, що це поняття ґрунтується на наявності у людини певних позитивних якостей. І тому перехід від поняття «людина» до поняття «особистість» відбувається за принципом від абстрактного до конкретного. Продовжуючи цю думку, зазначається: «для того щоб людина, яка народилась, стала особистістю, вона повинна пройти відповідні стадії природного та соціального розвитку: не тільки досягти певного рівня фізичного та розумового розвитку, але й придбати необхідний соціальний досвід у процесі спілкування з іншими людьми» [5, с. 176].

На аналогічних засадах будується розуміння поняття «особистість» і в інших науках. Так, з погляду психології під поняттям «особистість» охоплюється індивід із соціально зумовленою системою вищих психічних якостей, що визначаються залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Ця система виявляється і формується в процесі свідомої продуктивної діяльності і спілкування. Особистість опосередковує та визначає рівень взаємозв'язків індивіда із суспільним та природним середовищем [8].

Методологічною основою другого підходу є фактичне ототожнення понять «особистість» та «людина». Його прибічники стверджують, що особистість – це будь-яка людина, оскільки вона наділена соціальними властивостями, сукупністю соціально значимих властивостей, які лише створюють об'єктивну ознаку особистості. Поняття «людини» та «особистості» як наукові категорії відрізняються одна від одної лише як такі, оскільки характеризують з різних сторін єдиний об'єкт – людську особистість, людину [3, с. 12]. Вищезазначене приводить до думки, що «особистість – це будь-яка людина, оскільки вона наділена соціальними властивостями, що проявляються у конкретній діяльності, що дає підстави для тієї чи іншої оцінки особистості» [2, с. 78].

З огляду на все вищезазначене, під поняттям «особистість» розуміється певна психолого-соціальна характеристика людини, що ґрунтується на засадах свідомості, волі, інших внутрішніх духовних якостях та забезпечує відповідність внутрішнього світу людини рівню розвитку суспільства.

Поняття «особистість» знаходиться на стадії формування. До середини XIX століття це слово вважалося лайливим, вимовлялося з відгінком презирства. Існує багато підходів до розуміння особистості, але всі їх можна певним чином систематизувати.

Як позначив у своїй книзі «Как устроена личность» О.І. Мотков [7], у психології особистості існують три основні напрямки в описі суті особистості, визначенні її детермінант, рушійних сил і структури:

- 1) біоцентричний, в якому акцентується увага на переважання в особі біологічних начал, або особливої внутрішньої інстанції – суб'єкта;
- 2) соціоцентричний, в якому переважає детермінація особистісних утворень зовнішніми соціальними чинниками;
- 3) інтерактивний напрям, згідно з яким детермінація особи визначається взаємодіючими внутрішніми і зовнішніми чинниками, а також власною активністю суб'єкта.

На формування і розвиток особистості впливає також культура. В літературі поняття «культура» і «культурне середовище» далеко не завжди розрізняються. Часто визначення культури співпадає з визначенням культурного середовища. У Великому психологічному словнику дається таке визначення культури: **культура** (англ. culture) – цінності, норми і продукти матеріального виробництва, характерні для певного суспільства [4].

Під терміном «культура» сучасна філософія розуміє характеристику перш за все людського суспільства; культура не успадковується біологічно, але припускає навчання, вона є суб'єктно-особистісним вимірюванням історичного процесу, його творчим початком [12].

Культурне середовище – це поняття вужче, ніж культура. У тій же самій культурі можуть бути різні культурні середовища (субкультури), які по-різному впливають на розвиток людини та її індивідуальності. Протягом свого життя людина входить у різні соціальні інститути, в кожному з яких може бути своє культурне середовище, що відрізняється від середовища її сім'ї, найближчого оточення. Потрапивши в інше культурне середовище, людина змушена знову проходити всі етапи соціалізації.

«Соціокультурне середовище» визначають як складне організоване багаторівневе утворення, де складові володіють відносною функціональною автономією один від одного і від цілого. Всі складові соціокультурного середовища об'єктивно постійно змінюються, що свідчить про те, що рух у соціокультурному середовищі є необхідною умовою його розвитку. Але при цьому не варто відкидати думки про те, що співвідношення різних цінностей у конкретному історичному соціокультурному середовищі також є незмінним. У кожному історичному епоху, в тому самому соціокультурному середовищі домінують нові ідеї і нові цінності, нова ієрархія системи цінностей тощо.

Безперечно, у структурі «людина – соціокультурне середовище» центральною є людина. Але у відносинах організму з середовищем «два члени уже не є рівноправними, оскільки суб'єкт є первинним і вихідним, а середовище виступає як фактор, що має певне значення для організму». До того ж середовище людини включає комплекс природних і соціальних факторів, які можуть впливати безпосередньо або опосередковано на життя і діяльність людей. Проте кожна людина щодо іншої також виступає як складова середовища, впливаючи на неї своїм ставленням і діями. Для людини соціальна спільнота існує в її спілкуванні, взаємодії, взаємозв'язку, комунікації та інших процесах.

Це свідчить про те, що за своїм соціальним призначенням соціокультурне середовище має відповідати трьом основним вимогам:

- 1) формувати соціально й особистісно значущі потреби, інтереси, запити і забезпечувати умови для їх задоволення відповідно до соціальних і культурних норм;
- 2) створювати умови для самореалізації духовних сил особистості і соціальних спільнот;
- 3) забезпечувати відтворення соціокультурного потенціалу.

Отже, кожне соціокультурне середовище має свою специфіку: особливості способу життя, умов праці та побуту, циклічність у відтворенні соціально-демографічної і професійної структури населення; норми поведінки і форми спілкування жителів міста і села; можливості культурних і освітніх установ. Тому можна сказати, що соціокультурне середовище – це все, що оточує людину і з чим вона взаємодіє: освіта, виховання, сім'я, трудовий колектив тощо. Хоча ці складові соціокультурного середовища не рівноцінні, але кожен із них стає значущим для індивіда на певному етапі його життя і відповідно стимулює його розвиток у певному напрямку. Це дозволяє припустити, що соціокультурне середовище – це досить складний комплекс, що поєднує різні соціально значущі для виховання фактори: соціально-економічні, національні, конфесійні, майнові, вікові. Тобто соціокультурне середовище є інтегрованим фактором, що впливає на розвиток соціальної активності.

Чим багатшим є соціокультурне середовище, тим легше кожній людині розкрити індивідуальні можливості, спиратися на них з урахуванням виявлених інтересів, нахилів і об'єктивного досвіду, набутого в сім'ї, школі, на роботі, у процесі реальної взаємодії зі світом.

Соціокультурне середовище є джерелом, що живить розвиток особи, а не «чинник», що безпосередньо визначає її поведінку. Будучи умовою здійснення діяльності людини, воно несе ті суспільні норми, цінності, ролі, з якими стикається індивід. Підставами і

рушійною силою розвитку особи виступають спільна діяльність і спілкування, за допомогою яких здійснюється рух особи в суспільстві, залучення її до культури. Відносини між індивідом як продуктом антропогенезу, особою, що засвоїла суспільно-історичний досвід, і індивідуальністю, що перетворює світ, може бути передано формулою: «Індивідом народжуються. Особою стають. Індивідуальність відстоюють» [11, с. 132].

Стає очевидним, що культура чи культурне середовище не виникають самі по собі, їх створює людина. Але саме залучаючись до культури, людина стає особистістю. Відносини організму і середовища, людини і культури слід визнати взаємно активними, комунікативними, діалогічними.

Висновки. Сучасна людина живе в певному соціокультурному середовищі, яке є значним чинником формування духовності особистості, входження її у світ діяльності, спілкування, соціалізації. Соціокультурне середовище має подвійну сутність: з одного боку, соціально активні особистості творять середовище, а з іншого – впливає на них як природний організм, який є соціальною саморегулюючою системою, еволюціонує й змінюється [6, с. 66].

Особистісне становлення людини як соціально активної особистості не може бути вирішене лише завдяки дії одного фактора, оскільки соціокультурне середовище є інтегрованим соціальним простором, в якому всі сфери взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну. А у своїй сукупності вони є водночас і комплексним фактором саморозвитку особистості. При цьому сила впливу усіх факторів залежить як від суб'єктивного сприйняття, так і від ставлення до соціокультурного середовища загалом.

Список використаних джерел

1. Абушенко В. Л. Личность / В. Л. Абушенко // Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицианов. – Минск : Издательство В. М. Скакун, 1998. – 427с.
2. Ануфриев Е. А. Социальный статус и активность личности / Е. А. Ануфриев. – М., 1984. – 124 с.
3. Бережнов А. Г. Права личности: некоторые вопросы теории / А. Г. Бережнов. – М. : Издательство МГУ, 1991. – 214 с.
4. Большой психологический словарь / [под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко]. – М. : Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
5. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1972. – 203 с.
6. Мейли Р. Структура личности / Р. Мейли // Экспериментальная психология / [под ред. П. Фресс и Ж. Пиаже]. – М. : Прогресс, 1975. – С. 196-283.
7. Мотков О. И. Как устроена личность / О. И. Мотков. – М., 2005. – 63 с.
8. Психологія / [Ю. Л. Трофімов, М. І. Алексєєва, П. А. Гончарук та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 439 с.
9. Рулан Н. Юридическая антропология : учебник для вузов / Н. Рулан ; отв. ред. В. С. Нерсесянц. – М. : НОРМА, 2000. – 226 с.
10. Тюгашев Е. А. Юридическое понятие личности / Е. А. Тюгашев // Государство, право, образование : сборник науч. трудов. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского гос. аграр. ун-та, 2003. – 364 с.
11. Шмидт Г. Д. Разработка методологических проблем психологии развития в ГДР / Г. Д. Шмидт // Принципы развития в психологии / [ред. Л. И. Анцыферова]. – М. : Наука, 1978. – 237 с.
12. Шубин В. И. Культура. Техника. Образование : [учебное пособие для технических университетов] / В. И. Шубин, Ф. Е. Пашков. – Днепропетровск, 1999. – 424 с.